

STADSHOLMEN

ÖRBY GÅRD 2

ÖRBY SLOTT
Örby Slottsväg 26

ÄLVSJÖ

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- ❶ HUVUDBYGGNAD
- ❷ FLYGLAR
- ❸ GARAGE

UNDER TIDIGT 1900-TAL FANNS FLERA AV SLOTTETS KRINGBYGGNADER KVAR. DET RÖDA TRÅHUSET TILL VÄNSTER VAR STATAREBOSTAD. FOTO: SELLING 1928, SKÖNHETSRADETS INVENTERING, SSM:S ARKIV.

BARNAVÅRDSAVDELNINGENS SPÄDBARNHEM HÖLL TILL I ÖRBY SLOTT PÅ 1910-TALET. OKÄND FOTOGRAF. SSM:S ARKIV, FA28203.

Slottet är uppfört på 1670-talet i karolinsk stil, vilket syns på det kraftiga säteritaket och den utbyggda salen mot sydväst. Det har en parallell i slottet Sandemar i Haninge kommun, och de båda slotten uppfördes av två bröder Falkenberg.

I övervåningen finns välbevarad inredning från 1700-talet, till exempel sengustavianska paneler och dörröverstycken. I bottenvåningen finns empireinredning från 1800-talet, bland annat i form av kakelugnar och dörröverstycken. Parken förvaltas inte av Stads-

holmen men är viktig för upplevelsen av slottsmiljön.

Örby gård 2 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

SLOTTETS KAROLINSKA KARAKTÄR I FORM AV ETT KRAFTIGT SÄTERITAK OCH ETT UTBYGGT SALSPARTI SYNS BÄST FRÅN PARKSIDAN. FOTO: J. MALMBERG.

OMRÅDESBESKRIVNING

Stadsdelen Örby slott utgör en del av egendomen Örby slotts ursprungliga ägor. Namnet Örby är första gången belagt 1397. Egendomen ligger öster om den medeltida Brännkyrka kyrka och nära gamla Göta landsväg. Fram till omkring sekelskiftet 1900 var området mycket lantligt. I slottets närområde fanns ekonomibyggnader och bostäder för de anställda. År 1897 kom slottsegendomen i fastighetsmäklarna J.E. Lignells och P.F. Dalheimers ägo. De började genast stycka av mark och sälja ut villatomter. I början var det främst arbetare som flyttade in till den så kallade Örby villastad. År 1913 införlivades Brännkyrka socken i Stockholms stad. Kommunikationerna in till staden var dåliga och nybyggandet skedde sakta. Spårvagnen drogs hit 1930 vilket gjorde området mer lättillgängligt. Idag består det framför allt av villor, kedjehus och flerfamiljshus. Av den äldre bebyggelsen finns enstaka byggnader kvar, bland annat slottet. Det som är kvar av slottsparken i barockstil är idag öppet för allmänheten.

HISTORIK

Örby slott från 1600-talet till sekelskiftet 1900

År 1635 köpte riksrådet Carl Bonde egendomen av kronan. Den bestod då av tre skattehemman, eller jordbruksfastigheter. Det finns en stenkartusch med inskriften IPS, BID, 1646 inmurad i en spis i huvudbyggnaden. Den påträffades lös i trädgården under tidigt 1900-tal och kan ha suttit på en tidigare huvudbyggnad, men den kan också ha kommit från någon annan stans. På 1670-talet uppfördes sannolikt den nuvarande huvudbyggnaden i korsvirkeskonstruktion av landshövding Henrik Falkenberg. Hans bror Gabriel uppförde ett liknande slott i Haninge kommun; slottet Sandemar. När Henrik dog kom hans änka, Maria Cruuse, att stå som ägare fram till sin död 1727. Dottern Catherine, som var gift med greve Evert Taube, ärvde sedan huset. Deras dotter Hedvig Taube blev med tiden känd som officiell älskarinna åt Fredrik I. År 1756 blev Göran Gyllenstierna ägare till Örby. Den sengustavianska inredningen i övervåningen tillkom sannolikt vid en

HUVUDBYGGNADEN OCH FLYGLARNA HAR SEDAN 1974 VARIT VIETNAMS AMBASSAD. DET FRAMSKJUTANDE PARTIET (FRONTESPISEN) TILLKOM UNDER SENT 1700-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

PORTENS HELFRANSKA PARDÖRRAR MED SNIDAD DEKOR ÄR FRÅN SENT 1700-TAL. FOTO: J. MALMBERG.

DE TVÅ KVADRATISKA FLYGLARNA UPPFÖRDES FÖRMODLIGEN UNDER SENT 1700-TAL OCH PÅBYGGDES UNDER 1800-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

ombyggnad under hans tid. Förmodligen uppfördes de två flyglarna samtidigt. De har trästomme och var från början en och en halv våning höga, men påbyggdes på 1800-talet. År 1799 sålde Gyllenstierna slottet till Gustav Adolf Reuterholm. Den senare var frimurare och mystiker och nära vän med hertig Karl. Möjligen var det under hans tid som bottenvåningen inreddes i empirestil, men det kan också ha skett under nästa ägare, grosshandlaren Bernhard Beskow. Hans sonson Gustaf Emanuel Beskow, grundaren av Beskowska skolan, ärvde sedan egendomen. År 1897 inköptes slottet av fastighetsmäklarna Lignell och Dalheimer. I och med det började en nedgångsperiod och egendomen var under tidigt 1900-tal dåligt underhållen.

1900-talet

Under början av 1900-talet användes parkens borte delar till "nöjesfält av enklaste slag" enligt en inventering som av fotografierna att döma gjordes

1926. En liknande aktivitet inom området kan spåras i polisens handlingar. År 1913 nekades sportmannen Johan August Eriksson från Sala polisens tillstånd till en föreställning i ett av gårdens vagnslider. Han ansökte om att mot inträde få "gifva uppvisning i atletiska sportöfningar", bland annat brottning, boxning och dragkamp. Polisen nekade med hänvisning till att tillställningar av liknande slag hållits under föregående år på samma plats, och att det slutat med "slagsmål och andra störande uppträden inom samhället". I slottet drevs ett spädbarnshem under 1910-1920-talen av Barnavårdsavdelningen. Ansvarig var läkaren Isak Jundell, professor i pediatrik och direktör för Allmänna barnhuset. Övervåningens sal var barnens samlingssal och i ett av rummen intill fanns barnens matsal. Under 1900-talets förra hälft fanns fortfarande flera ekonomibyggnader kvar kring slottet. Intill flyglarna, på andra sidan vägen, låg en statarlänga, stall och vagnshus samt svinhus. Österut

I ENTRÉHALLEN BÄR KOLONNER AV TRÄ UPP PANELTAKET. FOTO: J. MALMBERG.

KOLONNKAKELUGNEN OCH OMFATTNINGEN MED BEVINGADE SFINXER PÅ KAPITÄLEN TILLHÖR BOTTENVÅNINGENS EMPIREINREDNING. FOTO: J. MALMBERG.

OLJEMÅLADE DÖRRÖVERSTYCKEN I EMPIRESTIL FINNS I FLERA AV BOTTENVÅNINGENS RUM. FOTO: J. MALMBERG.

fanns ladugård, lider, vagnshus och loge. En ovanlig, kvadratisk magasinsbyggnad från 1600-talet med en lanternin på taket revs strax efter sekelskiftet 1900.

Själva slottet blev under 1930-talet privatbostad igen. Ingenjören Nils Backman och hans fru lät renovera det 1939. Entrén förseddes med ett järnstaket och murade pelare enligt ritningar av Ragnar Hjort. Troligen utfördes en del kopior i inredningen i samband med upprustningen. År 1953 tog Stockholms stad över slottet. Fastigheten övertogs av Stadsholmen 2005.

Upprustning och renovering

1961 renoverades huvudbyggnaden för att inredas för kursverksamhet inom staden. En större ombyggnad gjordes 1974 inför att Vietnams ambassad skulle flytta in. Ytskikten renoverades, bland annat togs vävtapeterna ner för att konserveras och trägolven slipades. De oljemålade vävtapeter som satt i bottenvåningens sal är idag inte kvar på plats. Modern köksinredning och tvättstuga sattes in och i den västra flygeln inreddes ett badrum.

BYGGNADSBESKRIVNING

Gården

Fastigheten Örby gård 2 omfattar även trädgården sydväst om slottet men den förvaltas inte av Stadsholmen. Huvudbyggnaden och flyglarna inramas av staket, vid entrén ett smidesstaket ritat av Ragnar Hjort. Gården mellan huvudbyggnaden och flyglarna är grusad. Mitt på gårdsplanen finns en rund plantering med en plåtarna på en piedestal. På huvudbyggnadens andra sida finns en terrass och nedanför en trappa ner mot parken. Återstående delen av tomten består av grusade gångar som indelar odlingskvarter och ett grusat område kring en garagebyggnad. Vid staketet finns hamlade lindar.

Huvudbyggnaden (nr 1 på kartan)

Exteriör

Slottet är uppfört av korsvirke i karolinsk stil med ett kraftigt säteritak och ett utbyggt parti för de två salarna i bottenvåningen och våningen ovanför. Huset är två våningar högt med putsade fasader. Mot gården och framsidan är en frontespis utbyggd

I DEN ÖSTRA FLYGELN FINNS EN ÄLDRE, MURAD SPIS. FOTO: J. MALMBERG.

i övervåningen med en balkong framför. Frontespisen är liksom portens helfranska pardörrar från sent 1700-tal. De flesta fönster har beslag av 1700-talstyp, förmodligen kompletterade under 1900-talet. En äldre trädörr med snedställda, profilerade brädor och bandgångjärn leder till källarna.

Interiör

Byggnaden har två våningar, källare samt vind. Entrén sker via ett vindfång in till en pelarhall med stengolv. I hallen bärs paneltaket upp av träkolonner, varav några på stensockel och övriga på träsockel. Från hallen leder ett trapplopp med plansteg av kalksten till övervåningen. Trappräcket av snedställda träribbor är sannolikt från 1700-talet. Den murade spisen intill trappan är uppförd, alternativt flyttad hit, under 1900-talet. I dess ena sida finns en inmurad stenkartusch som suttit över en portal. Inskriptionen lyder IPS, BID, 1646. I det utbyggda partiet mot trädgården finns salar i båda våningarna. I bottenvåningen är salens golv av trä med flera frisbrädor. Fönstren har vikbara nattluckor och i taken finns lister från 1700- eller 1800-talet, förmodligen delvis

kompletterade. Det finns i bottenvåningen flera dörröverstycken med målad dekor från tidigt 1800-tal och samtida kakelugnar och kakelugnsomfattningar.

Flyglarna (nr 2 på kartan)

Exteriör

De två flyglarna är kvadratiska, putsade och två våningar höga under tälttak. Dörrar och fönster har släta omfattningar av trä. Samtliga fönster i bottenvåningen har fönsterluckor med liggande, profilerade brädor och hörnbeslag av 1700-talstyp. Beslagen är i flera fall sannolikt från 1900-talet. Flyglarnas portar består av pardörrar med liggande, profilerade panelbrädor.

Interiörer

I flyglarna finns äldre detaljer kvar, till exempel dörrbeslag från omkring 1700 i den östra flygeln liksom en murad spis. Rummen har bräddtak och halvfranska dörrblad.

Garage (nr 3 på kartan)

Garaget uppfördes vid ombyggnaden 1974.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.